

Centrum és periféria – az egyházi gyűjtemények tükrében

A konferencia harmadik napján az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének tagjai és más egyházi gyűjtemények kaptak lehetőséget a munkájuk bemutatására, méghozzá oly módon, hogy a centrum és periféria témájának távlati, felülnézeti, teológiai, könyvtár- és művelődéstörténeti áttekintése után annak mintegy mikroszinten, lokális jellegű megközelítését adják.

Dr. Keveházi Katalin irodalom- és könyvtörténész, a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtárának nyugalmazott főigazgatója a kőszegi evangélikus gyülekezet muzeális nyomtatványait mutatta be. Előadásának elején röviden összefoglalta a kőszegi evangélikus gyülekezet történetét, mely a dunántúli evangélikusoknál lokális centrumként funkcionált. 1554-től vannak jelen az evangélikusok a városban, kezdetben a Szent Jakab-templomot használták, a gyülekezet növekedését mutatja, hogy a 17. században még egy templomot építettek. Az 1681-es országgyűlés után protestáns istentiszteletet csak a kijelölt, artikuláris helyeken lehetett tartani, mely a kőszegieknél Nemescsó lett. A gyülekezet erejét mutatja, hogy száz év után, mikor engedélyezték újra a működésüket, 1783-ban 352 család közreműködésével fél év alatt elkészült az új templom. A gyülekezet könyvtára mintegy 355 mű 345 kötetben. Kőszeghez kapcsolódóan több korai könyvjegyzék is fennmaradt (1535. katolikus plébániai, 1614. gyülekezeti, 1660. városi katalógus), Keveházi emlékeztetett rá, hogy a meglévő köteteknek a könyvjegyzékek rövid leírásával való azonosítása nehézkes, így a gyülekezet szellemi fejlődésének, alakulásának képe is nehezen rajzolható meg. Az iskola több jelentős, 19. századi tanárának (pl. Turcsányi Lajos, Beyer János) könyvei ma a gyülekezet bibliotékájának részei. A 16–17. századi nyomtatványok közül kevés maradt meg. A közösség életét jól jellemző adat, hogy mindössze 15 magyar nyelvű könyv van köztük, a latin mellett a német kiadványok találhatók itt. Humanista jellegű művek közül 16 szerepel a köny-

vek között, a 19. században az elméleti teológia helyett egyre inkább a gyakorlati teológia kerül előtérbe, a pietizmus hatása tetten érhető a könyves hagyatékban. Természetesen jelentős számban maradtak fenn oktatáshoz kötődő nyomtatványok. Keveházi előadása végén bemutatott a gyűjteményből néhány érdekes darabot, így a könyvnyomtatás feltalálásának 300. évfordulójára, 1740-ben kiadott könyvet.

Dr. Schmelcz-Pohánka Éva, a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár vezetője előadásában azt a kérdést járta körbe, hogy Magyarország első nyilvános egyházi könyvtára miért nem tagja az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének. Előadásának apropóját az adta, hogy Klimó György, pécsi püspök 1774-ben, éppen 250 éve alapította meg könyvtárát. Klimó püspök azzal a céllal szervezte meg a könyvtárat, hogy előkészítse a pécsi egyetem újraalapítását, s a bibliotéka ennek a tudományos alapja lehessen. Elkötelezettségét mutatja, hogy a könyvtár mellett papírmalmot és nyomdát is alapított a tudományos használatra. Hasonló célok motiválták, mint Eszterházy Károlyt az egri, Batthyány Ignácot a gyulafehérvári gyűjtemények megszervezésével. A mintegy húszezer művet magában foglaló nyolc-tízezer kötetet a püspöki palota délnyugati szárnyában felépített épületben helyezték el, és nyitották meg a tudományok iránt érdeklődő közönségnek. A megnyitáskor a könyvtár mint szakmai intézmény is előttünk áll: az alapító okirat, a márványtáblába vésett használati szabályzat máig olvasható. A könyvtár jelentősebb fejlesztésére Szepesy Ignác püspök idején került sor, ekkor, 1832-ben készült el a mai épülete.

A könyveket három teremben osztották: az aranyterembe az egészsbőr, a hártysterembe a pergamenkötések kerültek, a harmadik terembe pedig saját, kb. 4000 kötetes gyűjteményét helyezte el. A teljes állományról ábécés és tematikus katalógus készült, és 1832-től kezdve látogatói nyilvántartást vezettek. A bibliotéka a kor szokásának megfelelően könyvek mellett kéziratokat, ásványokat, múzeumi és régészeti anyagokat is őrzött, e tekintetben emelte ki az előadó Szőnyi Ottó tevékenységét, aki a pécsi kőtár, kincstár feldolgozásában szerzett elévülhetetlen érdemeket. A könyvtár státusváltását, s Klimó György eredeti célkitűzésének megvalósulását Trianon hozta el. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Pozsonyból Pécsre költözésekor Zichy Gyula püspök felajánlotta az akkor már 35 ezer kötetes gyűjteményt az egyetemnek, mely a tudományos munka alapja lehetett, oly módon, hogy az egyetem a könyvtárat, az épületet mindaddig használhatja, amíg az Pécsen van. 1949 után az épületet államosították, de a berendezés és a könyvek egyházi tulajdonban maradtak, s a korszakban a Pécsi Tudományegyetem különgyűjteményeként szerzett magának hírnevet.

A 200 éves évfordulót kiállítással ünnepelték meg, idén, a 250. évforduló alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Osztályközi Állandó Bizottságának Könyvtörténeti Munkabizottsága a Pécsi Egyházmegyei Könyvtárban tartotta tavaszi ülését, amelyen Klimó György emlékének avattak emléktáblát.

Béres-Muszka Ibolya, a Dr. Szent-Iványi Sándor Unitárius Gyűjtemény vezetője a centrum és periféria viszonyának izgalmas változásaira mutatott rá előadásában az unitárius gyűjtemények bemutatása kapcsán. Az előadás elején felhívta a figyelmet arra, hogy az unitárius egyház létrejötté, működése a hosszú reformáció narrációs modelljében értelmezhető. E megközelítés szerint 1500–1800 között reformációk sora zajlott, nációnként, régióként eltérő ütemű és módú konfesszionalizációs folyamat ment végbe. Az 1568-os országgyűlés, mely az unitárius vallást a bevett vallások közé sorolta, csak egy állomás az unitarizmus hazai, európai beágyazódásában. Az unitárius egyház központja előbb Torda lett, majd Kolozsvár szilárdult meg centrumként, továbbá Székelykeresztúr emelkedett ki a népiskolák hálózatából. A kolozsvári unitárius kollégium könyvtára számos egykorú, 16–17. századi dokumentumot őriz, emellett a peregrináló diákok, a Lengyelországból menekültek könyveit egyaránt gyűjtötték, sőt nagy hangsúlyt fektettek az újságok megőrzésére is. A könyvtár híres könyvtárosaként működött a 19. században Brassai Sámuel és Kriza János. Budapest az unitarizmus történetében mind-

Dr. Keveházi Katalin

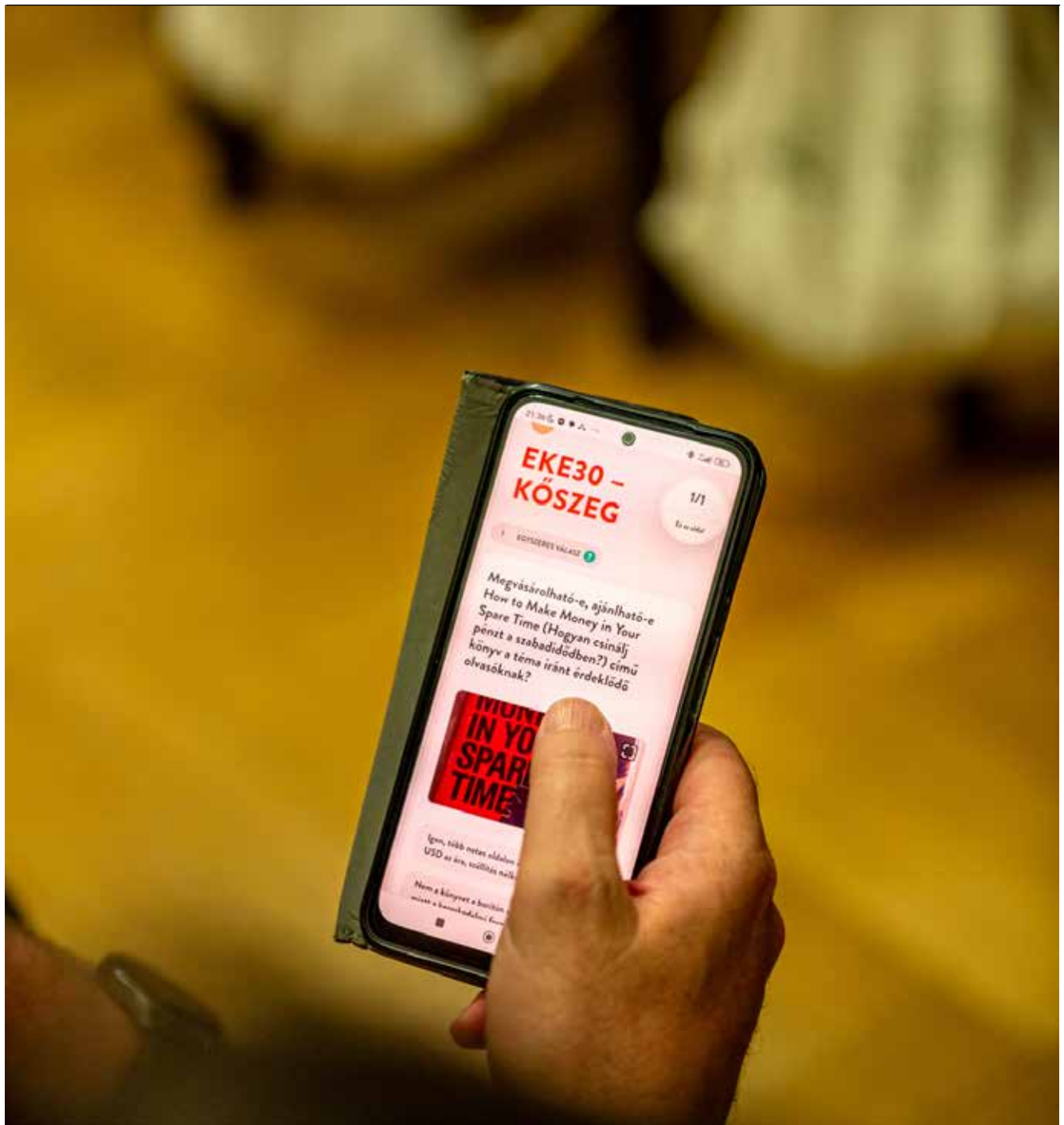

Dr. Schmelcz-Pohánka Éva

Béres-Muszka Ibolya

végig perifériája volt a kolozsvári egyházi központnak. A trianoni határok után a közigazgatási változások már a közös működést is ellehetetlenítették, így létrejött az Erdélyi és Magyarországi Unitárius Egyház. Ez utóbbiban 1971-ben alapult meg az önálló püspökség, amelynek így kényszerűen Budapest lett a centruma. Az így létrejövő centrum könyvtára mintegy 6800 kötetből állt, javarészt 19–20. századi, unitárius vonatkozású hagyatékokból származott. A 2012-es kolozsvári zsinat kimondta a két egyházrész egyesülését, és a Magyar Unitárius Egyház egységének a visszaállítását, s az egyház szellemi-lelki-történeti együttműködésének keretében szervezi meg a gyűjteményeit, így Budapest ma újra a kolozsvári központ perifériája.

A konferencia zárásaként a konferenciának helyt adó kőszegi evangélikus sziget gyűjteményeit tekintették meg a résztvevők **dr. Lackner Pál,** az Evangélikus Országos Gyűjtemény igazgatójának vezetésével. Elmondta, hogy Kőszeg ugyan perifériális helyzetben van az országon, az evangélikus egyházon belül, de lokális centrumként kiemelt jelentőséggel bír. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az 1899-ben Kőszegen megépült felsőbb leányiskola az elsők között vállalkozott nőnevelésre, így nemcsak az evangélikusoknak, de az egész országnak példát adott.

Az iskolatörténeti kiállításon megtekinthettünk az egykori szaktantermet is. Lackner bemutatta a 2023-ban alapított Vasi Evangélikus Egyházmegyei gyűjtő-

levéltárát, ahova az egyházmegyei esperesi iratok mellett a vasi gyülekezetek iratai is bekerülnek, s mely – reményei szerint – más gyülekezetek számára például szolgálhat a kallódó, méltatlan körülmények között tartott iratokat megőrzéséhez.

A záró nap előadásai ráirányították figyelmünket egyházi gyűjteményeinkben őrzött kincseinkre, s ösztönzést adhatnak a mindennapi munkánkhoz.

BÁCSKAI-HORVÁTH HAJNALKA
Piarista Rend Magyar Tartománya
Központi Könyvtára